

Kitap Takdimi

'ETNOGRAFIK HİKÂYESLER'İN HİKÂYESİ VE ÖTESİ: ALAN DENEYİMİNİ PAYLAŞMAK ÜZERİNE BAZI İLAVE DÜŞÜNCELER

Z. Nilüfer Nahya*

Rabia Harmanşah**

Öz

Bu yazıda derleme kitabı *Etnografik Hikâyeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri*'nin (Metis, 2016) editörleri olarak kitabın yayımlanma sürecini anlatıyor ve kitapta detaylı olarak yer veremediğimiz, deneyime ilişkin bazı konuları tartışma imkanı buluyoruz. Alanda araştırmacıların yaşadığı uyum sorunları, dil yeterliliği, tehlike ve güvenlik konuları, duygusal zorluklar ve araştırma etiğini Türkiye bağlamını göz önünde bulundurarak ele alıyoruz.

Anahtar Terimler

etnografi, deneyim, alan araştırması, araştırma etiği, metodoloji

* Erciyes Üniversitesi (Kayseri), Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Öğretim Üyesi. nlufern@yahoo.com

** Lafayette College (ABD), Antropoloji ve Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi. rharmansah@gmail.com

Yazının Kabul Tarihi: 09/06/2017

THE STORY OF THE 'ETHNOGRAPHIC STORIES' AND BEYOND: SOME FURTHER THOUGHTS ON SHARING FIELDWORK EXPERIENCES

Abstract

In this article, we explain the preparation and publication process of the edited volume *Etnografik Hikâyeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri* (Metis, 2016) and find the opportunity to discuss some issues related to fieldwork experiences that we could not cover in the book. We address the researchers' adaptation to their field environment, their language competency, danger and security issues, emotional difficulties and research ethics with reference to the specific context of Turkey.

Key terms

ethnography, experience, fieldwork, research ethics, methodology.

Bu yazı, alan araştırması deneyimlerine odaklanan derleme kitabı *Etnografik Hikâyeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri*'nin (Harmanşah ve Nahya, 2016) ortaya çıkışı ve bir sene içerisinde yaşadığı serüvenin hikayesidir. Aynı zamanda editörler olarak kitabın giriş yazısında bahsetme imkânı bulamadığımız ve kitabın çıkışından sonra önemini daha çok idrak ettiğimiz kimi konulara da bu yazıda değinme fırsatı bulacağız.

Kitabın Hikâyesi

Etnografik Hikâyeler'in hikâyesi, editörler ve yazarlar olarak bizim için masa başında değil, alanda başladı. Kitabın uzun hazırlık sürecinde kimimiz alanda etnografinin zorlukları ile boğuşurken, kimimiz yazım aşamasındaki kültürel temsil sorunu ve kendini alanda konumlandırma üzerine düşünüyorduk. Antropolog dostlarla, Ankara Sakarya'da toplandığımız mekânlarda hem başımızdan geçenleri paylaşır, meslektaşlardan fikir alır, hem de bu hikâyeleri kafamızda evirip çevirirdik. Türkiye'de bu konulardaki tartışmaların eksikliği, böyle bir kitap fikrini ortaya çıkardı. Kitabın çağrı metnini hazırlarken alan deneyimi meselesinin sandığımızdan daha geniş kapsamlı olduğunu fark ettik. Çağrımızın beklemediğimiz bir ilgiyle karşılanması heyecanımızı katladı. Ancak başvuruların pek çoğu alan araştırmalarını anlatıyor, beklediğimiz gibi araştırmacının kendisine ve deneyimine odaklanmıyordu. Bu işin sandığımızdan daha çetrefilli olacağını o zaman fark ettik.

Kendimiz her ne kadar antropolog olsak da, çağrı metninde etnografik çalışma yapmış ya da uzun süreli katılarak gözlem gerçekleştirmiş diğer sosyal bilimcileri de

davet ettik. Metinlerin seçiminde de mümkün olduğunca değişik konulara odaklı ve farklı deneyimler içeren çalışmalara yer vermeye özen gösterdik. Yazarlar birbirlerinden disiplin, konu, yaklaşım (ve de kimlik) bakımından ayrılırsalar da, iki konuda ortaklık söz konusuydu: Birincisi, birikimleri ile bizlere yol göstereceklerine inandığımız Tayfun Atay ile Emine Onaran İncirlioğlu dışında yazarlarımız çoğunlukla mesleklerinin başındaki genç araştırmacılardan oluştu. Önceki kuşaklara nazaran uzun süreli alan araştırmasına daha çok ilgi gösteren ve önem veren gençlerin seslerinin duyulmasını istedik.

İkinci ortaklık ise, bütün alan çalışmalarının Türkiye’de yapılmış olmasıdır. Ülke dışında alan çalışması yapan buralı yazarların sayısı nispeten oldukça azdı, ancak onları dâhil etme isteğimize rağmen çalışmaları tamamlanamadığı için kitaba dâhil olamadılar. Çevirileri süreci uzatsa da, Türkiye’de alan çalışması yapan yabancı yazarları dâhil etmemizin nedeni ise aydınlatıcı bakış açıları sunma potansiyelleridir.

Editörler olarak önümüze çıkan en büyük engel, ironik şekilde kitabın amacının ta kendisiydi: Odağı mümkün olduğunca araştırmanın kendisinden araştırmacıya çevirebilmek. Türkiye’de düşünümsel yaklaşım (*reflexivity*) geleneğinin bulunmaması, kendimize alanda alanın bir parçası olarak bakabilme konusundaki deneyimsizliğimiz, örnek alınacak metinlerin Türkçe’de çok nadir olarak bulunması ve bu coğrafya insanının kendini anlatma konusundaki çekingenlik ve mütevazılığı önümüze duvar gibi dikildi. Ayrıca farkındaydık ki, yüzleşmek zordu. Kimliğini, fikirlerini, karşılaştığı etiğe dair ikilemleri ve bazen politik duruşunu açıklamanın bir bilim insanını sokabileceği hassas ve saldırıya açık durum, şüphesiz yersiz bir tedirginliğin ötesindeydi. Ayrıca araştırmaya düşünümsel yaklaşım, bir anlamda araştırmanın *öznel* niteliğine işaret etmektedir ki, bu da araştırmada kim olduğumuza (ya da kim olduğumuzu farz ettiğimize) ve bireysel koşullarımızın araştırmayı nasıl etkilediğini düşündüğümüze yapılan bir vurgudur. George Spindler’in belirttiği gibi, “bütün etnografiler, nesnellik için gösterilen çabalarla dengelenen, kısmen kişisel dokümanlardır” (1970, s. vi). Bu sübjektif boyutu kimi sosyal bilimciler reddetse de artık düşünümsel metinlerin gerekliliği konusunda genel bir kabulün varlığından söz edebiliriz.¹ Benzer şekilde, Clifford Geertz da etnografilerin kısmen felsefe ve geri kalanının büyük kısmının da itiraf (*confession*) olduğunu ifade eder (1973, s. 346). Bu günah çıkarma şüphesiz zordur. Ancak bizler bunun araştırmayı ve araştırmanın

¹ Düşünümsellik nitel araştırmalarda farklı okumalara tabi tutulmuştur, bu konuda bkz. Pillow, 2003.

nesnelliğini zayıflatan değil, tersine güçlendiren niteliğine inanıyoruz. Yine de düşünömsel anlatımın limitleri ve nasıl kullanıldığı önemlidir. *Etnografik Hikâyeler'*de, bu tartışmalara Türkiye üzerinden bir katkı yapmayı amaçladığımız gibi, aktarılan deneyimler ile Türkiye'de araştırma yapmanın ve yazmanın düşünölmesine de aracı olmak istedik.

Her ne kadar bütün etnografik çalışmalar ve araştırmacılar eşsiz olsalar da, bilgi toplama ve analiz aşamalarında etkili olmuş faktörler hakkında okuyucuyu bilgilendirmek, hem diğer sosyal bilimciler hem çalıştığımız topluluklara karşı sorumluluğumuzdur. Bu aynı zamanda kendi varlığımızın alandaki etkisinin farkında olmayı ve bilinçli hareket etmeyi gerektirir. Araştırmacılar, disiplinleri ve konuları itibariyle yaklaşımlarında keskin farklılıklara sahip olsalar da, insanlarla çalışma yürüten birer birey olarak benzer politik ve sosyal durumlarla karşılaşmışlar, alanda yakın ilişkiler kurma konusunda çözümler üretmişler, yabancı oldukları ortam ve gruplara uyum sağlamaya çalışmışlar, insanlarla etkileşimlerinde türlü yöntemler geliştirmişler, yaşadıkları zorluklarla mücadele etmişlerdir. Makalelerde başka bir ortaklık da bu konularda hissedilecektir. Bu anlamda sürekli nesnelliği idealize edilen bilimin ve araştırmanın insani boyutlarını görmemiz konusunda bizlere ufuk açarlar. Alan çalışmasını bir dizi deneyim olarak görmemizi sağlayacak kritik bir bakış açısını bizlere sunarken, aynı zamanda antropolojik bilgi üretim süreçleri ve geleneksel etnografi yazım pratiğini de sorgulamamıza yardımcı olurlar.

Editörler olarak kendimizden ve yazarlarımızdan bahsettik, peki okuyucu hedef kitlemiz kimlerdi? *Etnografik Hikâyeler*, Türkiye'de nitel çalışmalarda metodoloji konusunda literatürdeki bir boşluğu doldurmaya yönelik bir katkıdır. Aynı zamanda etnografik çalışma pratiği ve süreci konusunda bilgi edinmek isteyen öğrenciler ve diğer meraklılar için giriş niteliğinde sayılabilecek bir çalışmadır. Türkiye'deki etnografik çalışmalarda çoğunlukla ihmal edilen ve araştırma süreçlerinde araştırmacıların kişisel deneyimlerine odaklanan kitap, sadece etnografiyi nispeten daha fazla kullanan antropolojiyle kısıtlı kalmayıp halkbilimi, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi, iletişim bilimleri gibi diğer disiplinlere de hitap etmeyi hedefledi. *Etnografik Hikâyeler*, deneyimin eğitim sürecinde nasıl etkili olabileceğini ortaya koy(a)madıysa da, kitabın yayınlanmasının ardından birçok derste ve tartışmada kendine yer bulmuş olması esin verici.

Kitaba aldığımız belki de en ilginç ve sevindirici geribildirim, sosyal bilimlerle doğrudan ilgilenmeyen genel okuyucuların kitaba gösterdikleri ilgiydi. Nitel

çalışmalara akademide ve toplumda var olan iki uç noktadaki olumsuz yaklaşımın yıkılması açısından kitabın katkısını umduk: Bir yandan sosyal bilimcilerle ve onların ürettikleri çalışmalardan bihaber olan genel okuyucu arasındaki iletişim kopukluğunu gidererek araştırmaları daha anlaşılır ve ulaşılabilir kılmak, bir yandan da nitel çalışmaları “turistik gezi” olarak görerek küçümseyen ve zorluklarının bilincinde olmayanlara alan çalışması sürecini içerden bir bakış açısıyla göstermek. Genelde nitel çalışmaları, özelden de etnografiyi, akademinin tekelden çıkarıp araştırmacıların zengin deneyimleri üzerinden okuyup anlamak ve paylaşmak, sosyal bilimlerin varlığı ve geleceği açısından kritik önemdedir.

Etnografik Hikâyeler’in Ötesi

Etnografik Hikâyeler’in sınırlarını daha çok yazarlarının konu ve deneyimlerinin belirlemiş olması, kitaba dâhil olmayan diğer deneyim biçimlerini yok saymıyor. Çağrı metninde yer alan bazı başlıklara örnek olabilecek türde çalışmalar maalesef kitapta yer alamadı. Örneğin makalelerde araştırmacıların alanda sık sık karşılaştıkları problemlerin birçoğu *uyum sorunları* olarak nitelendiriliyor ve çok da fazla öne çıkarılmıyor. Genelde *araştırmanın doğası* indirgemesiyle araştırmacının bu sorunların bir şekilde üstesinden gelinmesi bekleniyor ve öğütleniyor (bkz. Coffey, 1999, s. 5). Oysa araştırmacıların farklı bir kültürel yaşama alışma ve uyum sağlama yöntemleri, bilgi ve fikir sağlayan deneyimlerdir ve araştırmanın ilerleyişine katkı yapar. Beslenme alışkanlıkları, hijyen ve sağlık sorunları, iklim değişiklikleri ve yalnızlık (Holy, 1984, s. 13) uyuma ilişkin başlıca sıkıntılardır. Bir yıl ya da daha fazla süren alan çalışmalarında, araştırmacıların hastalık riski hayli yüksektir. Hatta bu nedenle araştırmacılar, hazırlıklarını yaparken yerel ve bölgesel koşulları önemsemeleri ve gerekli tedbirleri almaları konusunda önceden uyarılırlar (Ellen ve Hicks, 1984, s. 207). Dolayısıyla araştırma öncesi, deneyimlerin başlangıç aşaması olarak ele alınabilir.

Araştırma öncesine konumlandırabileceğimiz dil yeterliliğine ilişkin tek başına bir makale de *Etnografik Hikâyeler’de* yer alamadı. Bilginin ve iletişimin kaynağı olarak dili öğrenme ve alan çalışmasında kullanma, deneyimin özel bir katmanı gibi düşünülebilir. Toplumun ya da topluluğun yaşamını öğrenirken, onların yaşam dilini de deneyimleyen araştırmacı, dili bilse veya dili sonradan öğrense de araştırması sırasında, dille, şive, lehçe ve aksanla ilgili sorunlarla karşılaşabilir.

Etnografın dili bilmesine vurgu yapan Bronislaw Malinowski, Trobriand yerlilerinin dilini öğrenmesinin avantajlarını, etnografik bir değerlendirmeye verir.

Çalışmasını dili bildiği için “tamamen yalnız başına”, köylerde yaşayarak ve yerlilerin ölüm, tartışma, törensel etkinlikler gibi çarpıcı hadiselerine şahit olarak yapmış, böylece “yerlilerin gündelik hayatı”, onun “gözlerinin önünde” “dikkatinden kaçmamış”, dili bildiği için tüm ayrıntıları gözlemleyebilmiştir (2002, s. xii). Yerlinin dilini bil(me)mek, şive, lehçe ve aksandan kaynaklı sorunlar, yanlış anlaşılmalara, çevirmen kullanma, dili bilen ve bilmeyen kişilerin bir arada çalışması gibi konular gerek etnografi tarihçesinde gerekse de deneyim literatüründe kendine sınırlı yer bulmuştur. Bu tespiti yapan Alex Borchgrevink, etnografların alan çalışmalarından, sonrasında yazdıklarından ve onlarla ilgili çalışmalardan yola çıkarak, *dil yeterliliğine* ilişkin eksiklikleri ve sorunları değerlendirir. Ona göre klasik etnografik metinlerden günümüzdekilere kadar “alan araştırmasının temel varsayımları ve mitleri açığa çıkarılmalı ve tartışılmalıdır”. Çünkü alan araştırmasının anahtarı olan dil yeterliliğini tartışırken, yerli ile iletişim deneyimleri birçok örnek sunabilir (2003, s. 115).

Tehlikeler, Güvenlik ve Alan Çalışması

Okuyucular *Etnografik Hikâyeler*'de, araştırmacıların ara sıra tehlike ve güvenlik bağlamında düşünebileceğimiz kararlar aldıklarına denk gelirler. Yazarların birçok durumu *tehlike* veya *risk* olarak algıladıkları ve en önemlisi, bir çözüme yöneldikleri görülebilir. Raymond Lee, *Dangerous Fieldwork* kitabında, araştırmacıların alan çalışmaları sırasında karşılaştıkları tehlikeli durumların “sistemik bir şekilde” tartışılmadığı eleştirisini dile getirir. Yaşananların, bireysel kalmaması, metodolojik olarak ele alınması gerektiği görüşündedir (1995, s. 2). Tehlike çeşitleri, sosyo-kültürel ve bölgesel farklılıktan bağımsız olmadığı gibi araştırma sürecinde tehlike ile karşılaşma olasılığımız da bulunduğundan, sistemik bir tartışmaya ihtiyacımız olduğu söylenebilir. Örneğin Doğu Afrika, Zanzibar'da beş yıllık araştırması sırasında Angela Demovic, kendisini, turistlerin tepkilerini ve yerli halkın yaşadıklarını gözlemlediğinde, ABD ile Zanzibar arasındaki “tehlike algılayışlarının” farklı olduğunu keşfeder. Zanzibar'da erkekler için tehlike gündelik bir durumdur ve Demovic'in anlamaya çalıştığı kadın yaşamı da kültürün kendi tehlikesi içinde sürmektedir (2009).

Bir başka riskli durum, araştırmacının yaşadığı duygusal zorluklardır ve bu konuda birkaç yaklaşım sunan antropolojinin bile herkes tarafından kabul görmüş bir tavrı oluşmamıştır. Herzfeld, “duyuların antropolojisi”nin (*anthropology of senses*) yapılabileceği fikrini dile getirirken, görerek, duyarak, dokunarak, tadararak ve koklayarak aldığımız bilginin sadece fiziksel olmadığını, aynı zamanda kültürel

değerleri aktarmanın da yolları olduklarını belirtir (2007, s. 431). Benzer biçimde, aslında araştırmada duygularımızı da bilgi edinmek için kullanırız. Ancak bunu hem nasıl hem de neden kullandığımız konusunda “ortak kabul görmüş” bir açıklama yapamayız. Zira araştırmacının duyguları, genellikle nesnellik kapsamında değerlendirilir. James Davies, *Emotions in the Field* kitabının giriş makalesinde, araştırmacının duygularını yorumlayan mevcut iki yaklaşımı özetler: Postmodern yaklaşım, nesnelliği tüm evrenselleştirici çıkarımlar çerçevesinde sert bir şekilde reddederken, geleneksel ampirik görüş bunun tam aksine çok daha zorlayıcı bir yöntemle, nesnellikten uzak bir araştırmanın yapılabileceğini ileri süren bir alan yaratır. Davies’e göre araştırmacının duygusal deneyimi gizli kalmış ve ihmal edilmiştir; ayrıca yeni ve insan unsurunu dikkate alan bir metodolojik çerçeve, eskinin zayıflıklarını da açığa çıkarabilir (2010, s. 3). İnsanları araştıran insanın hissettiği, korku, endişe ve kaygı, araştırma isteği ile birleşince, yeni deneyimlerin de yolu açılır.

Türkiye’de tehlikeli durum ya da bölgelerde alan çalışması yapanlar arasında deneyimlerini dile getirenler bulunsa da (örn. Yıldırım, 2013), *Etnografik Hikayeler*’de buna dair başlı başına bir örnek yer almadı. Böylesi çalışmalarda araştırmacılar, güvenliklerini sürekli akılda tutarak ilerlediklerinden, ayrı bir seçki oluşturabilecek niteliklere sahip deneyimler yaşarlar (bkz. Huggins ve Glebbeek, 2009). Öte yandan sakin bir ortamda bile araştırmacının bir anda şiddete hatta tecavüze maruz kalmasını, Eva Moreno’nun (2000) deneyiminde görüyoruz. Bu paylaşımın yer aldığı, deneyim literatürünün ünlü kitabı *Tabu: Antropolojik Alan Çalışmasında Seks, Kimlik ve Erotik Öznellik* (Kulick ve Willson, 2000), araştırmacının duygularının ve güvenliğinin yerlininki kadar önemli ve belirleyici olduğunu gösteriyor.

Deneyim literatürü ve *Etnografik Hikâyeler*, sık sık buldukları grup, cinsiyet, sınıf vs. nedeniyle ya da ülke yönetimleriyle problemler ve gerginlikler yaşayan insanlarla kurduğumuz ilişkileri örneklendiriyor. Yazarların, onların hayatına katılırken, yanlış anlamalar, çatışmalar yaşadıklarına ve seçimler yapmak, kararlar vermek zorunda kaldıklarına şahit oluyoruz. Çözumsuzlüklerle ve tersliklerle boyun eğmeyip, korku, endişe ve kaygılarını aşarak, çalışmalarını sürdürebilmek için çeşitli çıkış yolları arıyorlar ve buluyorlar (ya da bulamıyorlar). Çetrefilli görünse de tüm bunları bir bütün olarak paylaşmak, *deneyimi yazmanın* bir parçasıdır.

Ancak alanı araştırmacı için “riskli” yapan, bazen araştırmacının kendisi (veya kimliği) de olabiliyor. 1990’larda Kuzey Hindistan’da, “hain” olarak gördükleri feministleri, solcuları, seküler Hinduları, Müslümanları ve Hıristiyanları sevmeyen

Hindu milliyetçi hareketine mensup kadınlarla araştırma yapan Meera Sehgal'in deneyimi, araştırmacının güvenlik, güvenilirlik ve çözüm kaygılarına bir başka örnektir. Kendini, üst kasttan, iyi eğitilmiş ve bir feminist olarak tanımlayan Meera Sehgal, araştırmasında evli bir Hindu kadın olma avantajını kullanmak istemiş, normal yaşamından farklı olarak başını daha fazla örttüğünde, bir kadından "Hintli bir kadının *sari* giymesi gerektiği" uyarısını almıştır. Bu uyarı ile Sehgal, bir Müslüman ve Pakistan ajanı olarak algılanabileceği endişesine kapılır (2009, s. 337). Makalesinin devamında Sehgal'in kıyafetini değiştirme ve örtünme kararını, bu "uyarayı", alanı, ilişkileri ve kuralları anlamak için bir anahtar gibi kullandığı okunabilir. Bunun da ötesinde biz Sehgal'in açıkça paylaştığı güvenlik ve güvenilirlik hakkındaki bu deneyimini sadece etik kurallar çerçevesinde okuyarak tek yönlü bir değerlendirmeye tabi tutmak yerine, neden araştırmacı ve yerlinin toplumsal cinsiyet dünyasına yönelmeyelim?

Çoğunluğu kadın olan *Etnografik Hikayeler*'in araştırmacıları, güvenlik başta olmak üzere kadınlığa ilişkin birçok sıkıntıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu ve benzeri deneyimler bağlamında, alandaki cinsiyetimizin, tanımlanma biçimimizi, ilişkilerimizi, bağlantılarımızı en az içerden veya dışarıdan olmak kadar etkilediğini görebiliriz (örn. Lewin ve Leap, 1996). Kimi durumlar kadınların kimileri de erkeklerin alan içerisinde ilerlemesini engeller (örn. Atay, 1996 ve Karaatlı, 2006); ancak bu, erkek araştırmacının kadın dünyasına girememesinden ya da kadın araştırmacıların erkeklerle görüşme zorlukları yaşamamasından fazlasıdır. Alanı aynı şekilde deneyimle(ye)mediğimizden, etik kuralların kime göre düşünüleceği ve eleştirilerin hangi cinsiyetin sesiyle dile getirileceği sorunu da ortaya çıkar.

Kitabın Etik Penceresi

Etnografik Hikâyeler'de detaylıca tartışılmayan fakat çeşitli yaklaşımlarla çerçevesi çizilen bir alt başlık var: Araştırma etiği. Türkiye antropolojisinin henüz enine boyuna tartışmadığı araştırma etiği konusu, kitapta deneyimi dile getirmenin yüklediği bir başka sorumluluk olarak karşımıza çıkar.

Kitabın gündeme taşıdığı örnekler, etik kurallar hakkında konuşmanın ve belirleyici kurallar koymanın sanıldığı kadar basit bir süreç olmadığını gösteriyor. Üstelik bu da *sadece* deneyimlerin paylaşılmasıyla yapılıyor. Etik kurallar, birçok ülkede öncü dernekler bünyesinde düzenlenmiştir. Antropoloji açısından bakıldığında bu kurallar düzenlenirken, ülkeler kendi antropoloji geçmişlerini, çalışmalarını ve durumlarını gözden geçirmiş ve vurgularını bu bağlamlar üzerinden yapmıştır.

Örneğin ABD’de antropolojiye dair etik kurallar, Amerika Antropoloji Derneği (*American Anthropological Assosiation*, AAA) tarafından belirlenmiştir. Etik konusunda ilk tartışmalar Uygulamalı Antropoloji Topluluğu’nun (*Society for Applied Anthropology*) 1949 yılında Etik Komitesi’ne hazırlattığı raporla resmi olarak başlar. Çünkü 1940’lar, antropologların ABD hükümeti tarafından istihdam edildiği, bu kuruluşun ve Uygulamalı Antropoloji (*Applied Anthropology*) dergisinin kurulduğu bir dönemdir. 1946 yılı başlarındaki tartışmalarda da II. Dünya Savaşı’nın ardından birçok antropoloğun devlet kurumlarında işe alınması konuşulur (Fluehr-Lobban, 2013, s. 11). Soğuk Savaş, diğer ülkelerle ilişkiler ve küresel siyasi tavırdan hareketle hükümet yetkililerinin Latin Amerika ülkeleri için 1964 yılında uygulamaya koymak istedikleri Camelot Projesi, ABD antropolojisinin etik kurallara verdiği önemin artırılmasına neden olur.² 1971 yılında AAA, kabul ettiği etik kurallarla, antropologların kişilere, kamuya, öğrencilere, sponsorlarına, kendi ve misafiri olunan ülkenin yasalarına karşı sorumlulukları bulunduğunu belirtir.³ Antropolojinin ilerleyen yıllarda, antropologların akademi dışında birçok sektörde çalışmaya başlaması ile giderek bir *uzmanlık* halini alması, 1990’larda yeni bir tartışma başlatır. Antropolojinin bir meslek olarak sıkça telaffuz edildiği bu dönemin etkisiyle, etik kuralların yönetime ilişkin yapısına, ahlaki sorumlulukların eklenmeye başladığı bir süreç ortaya çıkar (Sluka, 2007, s. 272). 1995-1996 yıllarında üzerinde çalışılan yeni etik kurallar, 1998 yılında yayınlanır.⁴ Fakat ABD’nin Irak ve Afganistan savaşlarında orduya ve istihbarata antropologları almasının ardından AAA, 2009 etik kurallarını hazırlamıştır⁵ (Fluehr-Lobban, 2013, s. 2). Zarar vermeme, çalışmalarını açık ve dürüstçe beyan etme, araştırma onayı ve gerekli izinleri alma, araştırmanın yapıldığı kişilere, öğrencilere, uzmanlara, finansal destek verenlere ve diğerlerine karşı sorumluluklarını dile getirme, araştırma sonuçlarına ulaşılmasını sağlama, araştırma kayıtlarını saklama ve koruma, son olarak da beraber çalıştıkları kişilere, danışmanlıklarını yaptıkları öğrencilere ve doğaya karşı saygılı

² Camelot Projesi süreci için bkz. Horowitz, 2007, s. 278-287.

³ *Principles of Professional Responsibility, the Council of the American Anthropological Association*, 1971. <http://www.americananthro.org/ParticipateAndAdvocate/Content.aspx?ItemNumber=1656>, erişim tarihi 01.06.2017.

⁴ *Code of Ethics of the American Anthropological Association*, 1998. <http://s3.amazonaws.com/rdcms-aaa/files/production/public/FileDownloads/pdfs/issues/policy-advocacy/upload/ethicscode.pdf>, erişim tarihi 01.06.2017.

⁵ *Code of Ethics of the American Anthropological Association*, 2009. <http://s3.amazonaws.com/rdcms-aaa/files/production/public/FileDownloads/pdfs/issues/policy-advocacy/upload/AAA-Ethics-Code-2009.pdf>, erişim tarihi 01.06.2017.

olmaları çerçevesinde 2012 yılının etik kuralları oluşturulur.⁶ Bugün AAA, etik kuralları güncel olarak tartışan bir komitenin yanında, açtığı *AAA Ethics Blog* ile etik konusunu canlı tutmak için fikirlere, tartışmalara ve deneyimlere yer verir.⁷

Bir başka örnek olarak İngiltere'ye göz atılabilir. Birleşik Krallık, uygulamalı antropoloji kapsamında kolonilerinde antropolojik bilgiyi kullanmış, antropologları çalıştırmış veya görevlendirmiştir (Sillitoe, 2006). 1946 yılında kurulan Birleşik Krallık ve Milletler Topluluğu Sosyal Antropologlar Derneği (*Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth*, ASA), antropolojik araştırmaya ilişkin etik çerçeveyi belirleyen ana kuruluş olur.⁸

Antropoloji örneğiyle görünen bu manzara, konuyu Türkiye açısından düşünmeye de yardımcı olabilir.⁹ Akademide işleyen etik kurallar, kimi akademisyenler arasında konuşulan ve öğretilenler dışında üniversiteler bünyesinde kurulmuş olan etik kurullar, bunların yönetmelik ve yönergeleri, bazı toplantı ve yayınlarda ele alınmış birbirinden kopuk haldeki metinler üzerinden yürütülmektedir.¹⁰

Etik, alan çalışması için hayati bir konu olsa da *Etnografik Hikayeler*'deki deneyimlerin tek yönlü bir etik tartışmasına boğulması, kitabın ortaya koyduğu tartışma zeminine ve konu zenginliğine haksızlık olacaktır. Akademisyenler açısından diğer meslektaşlarının ve öğrenciler açısından da kendilerinden önceki isimlerin alan çalışmalarının sonuçları kadar deneyimlerini de bilmeleri, etik başlıkları ve süreçleri anlama, benimseme, uygulama ve değiştirmelerinde yardımcı olabilir. *Anı anlatmanın ve araştırma sonuçlarını yazmanın ötesine geçerek, dile getirilen, tartışılan, öğretilen, aktarılan ve yazılan biçimiyle deneyim, etik kuralları belirlerken alan araştırması ve etik arasında kaynak olabilecek bir köprü işleviyle düşünülebilir. Zira etik kurallar,*

⁶ *Principles of Professional Responsibility*, 2012, <http://ethics.americananthro.org/category/statement/>, erişim tarihi 01.06.2017.

⁷ *AAA Ethics Blog*, <http://ethics.americananthro.org/> erişim tarihi 01.06.2017.

⁸ *ASA Ethics*, <https://www.theasa.org/ethics.shtml> erişim tarihi 01.06.2017.

⁹ Antropoloji.net web sitesinde yer alan etik kurallar özeti, antropoloji bağlamında dikkat çeken bir metindir. http://www.antropoloji.net/index.php?option=com_content&view=article&id=375:sosyal-bilimler-ve-etikvecatid=81&Itemid=476, erişim tarihi 01.06.2017.

¹⁰ Örneğin TÜBA Bilimler Akademisi, Bilim Etiği Komitesinin 2009 tarihli "Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunlar" toplantısının metnine ancak basılı kitap olarak ulaşmak mümkündür (bkz. Kansu, 2009). Bu ve diğer bazı çalışmalar bir tür yönetmelik ya da yönerge olmayabilir, lakin etik gibi geniş bir akademik kitleyi ilgilendiren, hassas içerikteki metinlere kolayca ulaşabilmek, bilgilenme, güncel tartışmaları takip edebilme ve katkıda bulunabilme imkânını artırır. Bunun dışında yazılı kurallar arandığında, ya tıp etiği kuralları ya temel bilgiler içeren makaleler (örn. Uçak ve Birinci, 2008, Ünal, Toprak ve Başpınar, 2012) ya da üniversitelerin etik kurullar için oluşturdukları maddeler halindeki yönetmelik veya yönergelerle karşılaşılır.

düzenleyici yasalardan öte, değişen hayatı araştırmanın çerçevesi olduğundan *yaşayan bir süreçtir*.¹¹

Örneğin değişen yaşam, son yıllarda kendisini en çok teknolojiye gösteriyor. Öyle ki teknolojiyle yapılan bilimsel hırsızlıkları yine teknolojiyle yakalamaya çalışıyoruz. Bir yandan da teknolojik gelişmeler, günümüzde birçok araştırmacının işini kolaylaştırıyor. Fakat ilerleyen teknolojinin küçülen ve basitleşen teknik aletleri, hem korkuları hem de pervasızlıkları arttırıyor. Bu nedenle günümüzde, gizli araştırma kadar gizli ses kaydı yapma teşebbüsleri de ortaya çıkıyor.¹² Görüşmeleri, ritüelleri, festivalleri ve diğer birçok etkinliği görsel ya da işitsel olarak kaydetmek isteyen araştırmacılar, yerlilerden izin al(a)madığında, her şey *tamamen* araştırmacının etik duruşuna kalıyor. Araştırmacıların bu tür engellemeleri nasıl çözdüklerine, alternatif üretme kabiliyetlerine ve gözlem güçlerine ilişkin deneyimlerini diğer araştırmacılara ve öğrencilere aktarmaları önemlidir. Böylelikle hem deneyimlenen alternatifler yeni araştırmalarda kullanılır (veya kullanılmaz) hem de gizliliğin kesinlikle kabul edilemez bir ilke olduğu benimsenir. Çünkü böylesi deneyimler, araştırmacının kendi vicdanına kalmış/bırakılmış olan etik duruşunu nasıl koruyabileceğine dair önceki araştırmacıların çözümleri ve önerileri olarak yol gösterir.

Etnografiyi insanla ilgilendiği için soyut ama yaşayan, değişen ve dönüşen bir yöntemsel etkinlik olarak düşünebiliriz. Haliyle değişen sosyal koşullar, etnografi ve etik süreçleri etkileyecektir. Deneyimler, araştırmaların *ortaya çıkış hikâyeleri* olmalarının yanında, çalışmanın bir parçası olarak sosyal değişimi izlememizi de mümkün kılabilir. Bu değişimi takip edebilmek, çalışmaların çoğalmasa kadar deneyimi paylaşma ve yazmayla da sağlanabilir. Zira *deneyimi yazmak*, araştırmacı için kendisiyle, akademik çevresiyle, içinde büyüdüğü toplumla, misafiri olduğu toplumun hayatıyla ve beklentileriyle yüzleşmek anlamına gelir. Deneyim, alan araştırmasının “nasıl bir şey” olduğunu anlatabilen ve araştırmayı sonuçları kadar somutlaştıran, adeta gerçek hayatla birleştiren bir araçtır.

¹¹ Birleşik Krallık Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi (*The Economic and Social Research Council of the United Kingdom*) etik araştırmanın yürütülmesi için ilkelerini belirlerken, etik kurallar için “yaşayan belge” tanımını kullanmıştır (Fluehr-Lobban, 2013, s. 15).

¹² Gizli ses ve görüntü kaydı kesinlikle kabul edilmediğinden olsa gerek, yayınlarda bunun üzerinde uzun uzadıya durulmamıştır. Oysa nitel alan araştırması çerçevesinde dersler veren birçok akademisyen, öğrencileriyle kimliği gizleme, gizli ses kaydı, izinsiz fotoğraf çekme gibi konularda etik tartışmalar yaşar. Hatta kimi sohbetlerde, bazı akademisyenler gizli ses kaydı yaptıklarını ve yapılabileceğini öğrencilerine aktardıklarını dile getirirler. Bunlar, etik kuralların öğretilme sürecine, ortak ahlaki akademik duruşa ve kamusal paylaşımın arttırılmasına ihtiyaç duyduğumuz işaretleridir. Yazılı ve sözlü deneyim, etik dışı olabilecek tüm olasılıkları önümüze serebilir ve bir tartışma zemini hazırlayabilir.

Kaynakça

- Atay, T. (1996). *Batı'da Bir Nakşî Cemaati – Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği*. İstanbul: İletişim.
- Borchgrevink, A. (2003). Silencing Language: Of Anthropologists and Interpreters. *Ethnography* 4 (1), 95-121.
- Coffey, A. (1999). *The Ethnographic Self: Fieldwork and the Representation of Identity*. London: Sage.
- Davies, J. (2010). Introduction: Emotions in the Field. James Davies ve Dimitrina Spence (eds.) *Emotions in the Field: The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience* (s. 1-31). Stanford: Stanford University Press.
- Demovic, A. (2009). Veiling the “Dangers” of Colliding Borders: Tourism and Gender in Zanzibar. Martha K. Huggins ve Marie-Louise Glebbeek (eds.). *Women Fielding Danger: Negotiating Ethnographic Identities in Field Research* içinde (s. 97-119). Lanham: Rowman ve Littlefield.
- Ellen, R. F. ve Hicks, D. (1984). Coping with Physical Health. R. F. Ellen (ed.) *Ethnografic Research: A Guide to General Conduct* (s. 206-212). London: Academic Press.
- Fluehr-Lobban, C. (2013). *Ethics and Anthropology: Ideas and Practice*. Lanham: AltaMira.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. NY: Basic Books.
- Harmanşah, R. ve Nahya, Z. N. (2016). *Etnografik Hikâyeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis.
- Herzfeld, M. (2007). Senses. Antonius C. G. M. Robben ve Jeffrey A. Sluka (eds.). *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* (s. 431-441). Oxford: Blackwell.
- Holy, L. (1984). Theory, Methodology and the Research Process. R. F. Ellen (ed.). *Ethnografic Research: A Guide to General Conduct* (s. 13-34). London: Academic Press.
- Horowitz, I. L. (2007). The Life and Death of Project Camelot. Antonius C. G. M. Robben ve Jeffrey A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* (s. 278-287). Oxford: Blackwell.
- Huggins, M. K. ve Marie-Louise G. (eds.). (2009). *Women Fielding Danger: Negotiating Ethnographic Identities in Field Research*. Maryland: Rowman ve Littlefield Publishers.
- Kansu, E. (ed.). (2009). *TÜBA Bilim Etiği Sempozyumu*. Ankara: Yalçın.
- Karaatlı, P. (2006). *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrahilik - İstanbul’da Etkinlik Gösteren Bir Halveti-Cerrahi Çevresinin Etnolojik İncelemesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Kulick, Don ve Willson, M. (eds.). (2000). *Tabu: Antropolojik Alan Çalışmasında Seks, Kimlik ve Erotik Öznellik*. (H. Oruç, Çev.) Ankara: Öteki.
- Lee, R.M. (1995). *Dangerous Fieldwork*. Qualitative Research Methods, Volume 34. London: Sage.
- Lewin, E. ve Leap, W. (eds.). (1996). *Out in the Field: Reflections of Lesbian and Gay Anthropologists*. University of Illinois Press.
- Malinowski, B. (2002). *Argonauts of Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge.
- Moreno, E. (2000). Alanda Tecavüz: Bir Mağdurdan Düşünceler. *Don Kulick ve Margaret Willson (eds.). Tabu: Antropolojik Alan Çalışmasında Seks, Kimlik ve Erotik Öznellik*. (H. Oruç, Çev.) (s. 285-328). Ankara: Öteki.
- Pillow, W. (2003). Confession, Catharsis, or Cure? Rethinking The Uses of Reflexivity as Methodological Power in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 16 (2), 175-196.
- Sehgal, M. (2009). The Veiled Feminist Ethnographer: Fieldwork among Women of India's Hindu Right. Martha K. Huggins ve Marie-Louise Glebbeek (eds.), *Women Fielding Danger: Negotiating Ethnographic Identities in Field Research* (s. 325-352). Lanham, Md: Rowman ve Littlefield Publishers.
- Sillitoe, P. (2006). The Search for Relevance: A Brief History of Applied Anthropology. *History and Anthropology* 17 (1), 1-19.
- Sluka, J. A. (2007). Fieldwork Ethics. Antonius C. G. M. Robben ve Jeffrey A. Sluke. (eds.), *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* içinde (s. 271-275). Oxford: Blackwell.
- Spindler, G.D. (Der.), (1970). *Being an Anthropologist: Fieldwork in Eleven Cultures*. Holt, Rinehart and Windston, Inc.
- Uçak, N. Ö. ve H. G. Birinci. (2008). Bilimsel Etik ve İntihal. *Türk Kütüphaneciliği* 22 (2), 187-204.
- Ünal, M., Toprak, M. ve Başpınar, V. (2012). Bilim Etiğine Aykırı Davranışlar ve Yaptırımlar: Sosyal ve Beşeri Bilimler için Bir Çerçeve Önerisi. *Amme İdaresi Dergisi*. 45 (3), 1-27.
- Wax, R. (1986). *Doing Fieldwork: Warnings and Advice*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Yıldırım, A. (2013). *Devlet, Sınır, Aşiret: Nusaybin Örneği*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.